

נחלתו הכפולה של מנשה

הרב שלמה רוזנפלד

ראשי פרקים:

- א. הקדמה
- ב. מנשה נשלח לעבר הירדן המזרחי
- ג. מדוע צירף משה את מנשה לראובן וגד?
- ד. מנשה אוהב גדול של ארץ ישראל
- ה. נחלה כפולה
- ו. סיכום

א. הקדמה

פרשה זאת של נחלת מנשה דורשת מספר בירורים:

- א. מדוע זכה מנשה בשני חבלי נחלה?
- ב. מדוע אחת בעבר הירדן המערבי ואחת בעבר הירדן המזרחי?
- ג. מדוע זכה מנשה לנחלה בעלת חבלי ארץ גדולים מאוד?

ב. מנשה נשלח לעבר הירדן המזרחי

ראשית נעיין בפרשת בני גד ובני ראובן בפרק ל"ב בספר במדבר ושם נראה כי לא נזכר מנשה בכל המו"מ שהתנהל עם משה. רק בני גד ובני ראובן מנהלים מו"מ זה. בסיום הפרשה, בציון שלב הנתונה, מופיע מנשה לראשונה. וכך נאמר שם:

"ויתן להם משה לבני גד ולבני ראובן ולחצי שבט מנשה בן יוסף את עריו" וכו' (שם לב, לג).

מכאן ואילך נזכרים שניים וחצי השבטים ביחד כמי שנוחלים בעבר הירדן המזרחי, כגון בסוף מסעי (לד, טו) או בדברים (ג, יב-יג) וכן ביהושע במספר מקומות. עובדה זאת מלמדת שמנשה לא יזם את ישיבתו שם אלא משה נתנה לו, כנזכר שם "ויתן להם משה".

חז"ל בירושלמי בבכורים פ"א הבחינו בהבדל זה, שראובן וגד נטלו מעצמן את נחלתם ולכן לא יכולים לומר בהבאת הבכורים "אשר נתת לי", לעומת מנשה שקיבל נחלתו ממשה ולכן יכול לומר זאת.

הבדל זה שבין מנשה לראובן וגד, בא לידי בטוי גם בהיבט השלילי שביוזמה זאת, של התנחלות רק בעבר הירדן המזרחי. חז"ל רואים זאת בעין לא טובה, ואף מעירים שזה גרם לכך ששני שבטים אלה גלו ראשונים מהארץ. היבט שלילי זה נזכר רק ביחס לגד וראובן ולא ביחס למנשה. כגון בילקוט שמעוני: (רמז תשפ"ו ד"ה "ומקנה רב"):

"וכן אתה מוצא בבני גד ובני ראובן שהיו עשירים הרבה והיה להם מקנה גדול וחבבו המקנה וישבו להם בעבר הירדן, לפיכך גלו תחילה, שנאמר: (דבה"א ה') 'ויגלם לראובני ולגדי'".

וכן הובא באופן דומה בתנחומא (מטות פרשה ז). משמע שאכן מנשה זכה בנחלה זאת מתוך נתינה מכוונת מצד משה.

ג. מדוע צירף משה את מנשה לראובן וגד?

הרמב"ן במדבר (לב, לג) מעלה אפשרות שמשה "ראה שהיא ארץ גדולה יותר מן הראוי להם, וביקש מי שירצה להתנחל עמהם, והיו אנשים משבט מנשה שירצו בה, אולי אנשי מקנה היו, ונתן להם חלקם". בהמשך דבריו אומר, שבעצם רק שתי משפחות מתוך שמונה נחלו בעבר הירדן המזרחי והם המכירי והגלעדי, "כי היו אנשי חיל ולכדו אותה לעצמם, ונתן להם חלק רב מהם" ומוסיף בהמשך: "ואולי בעבור היות שתי המשפחות האלה המכירי והגלעדי המועטות בשבט, רצו להפרד משבטם כדי שתהיה להם נחלה רבה מהם כי ילכדו בחרבם".

א"כ לרמב"ן היה כאן רצון של משה למלא את הארץ הרחבה ע"י גורם נוסף, וזה התאים לרצונם של שתי המשפחות ממנשה: המכירי והגלעדי. בסוף הפרשה, בכבושי יאיר בן מנשה, מוסיף הרמב"ן (לב, מא) בעקבות האבן עזרא (וכן מפרש החזקוני), שבעצם יאיר שבא מיהודה מתייחס כאן למשפחת אמו, כי היה הנכד של בת מכיר ממנשה, שנשאה לחצרון משבט יהודה, כנזכר בדבה"א (ב, כא-כג). ואם נשאל איך קיבל נחלה עם שבט אמו בגלעד, נאמר כי רק ארץ ישראל המערבית היתה בחלוקה ע"פ גורל משא"כ בעבר הירדן המזרחי.

משמע, שגבורתו וצרכיו של חלק משבט מנשה למצא מקום לשתי משפחותיו, השתלבו עם רצון משה למלא את הארץ.

הנצי"ב ב"העמק דבר" מוסיף גם היבט רוחני למעשהו של משה. משה ראה שבעבר הירדן כח התורה מעט, ע"כ השתדל להשתיל בקרבם גדולי תורה שיאירו מחשכי הארץ באור כח שלהם. וכתב: "מני מכיר ירדו מחוקקים..." וכבר פרשו ביבמות סב:

"דמני מכיר ג"כ היה משבט יהודה היינו זרע יאיר בן מנשה... (שעליו נאמר "לא יסיר שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו"), ומשום זה הרבה להם נחלתו עד שנתרצו" וכו' וכך נזכר בירושלמי הנ"ל... אשר נתת לי ולא שנטלתי מעצמי... חצי שבט מנשה לא נטלו מעצמן וכו'... פי' שלא נטלו כ"א ע"י בקשת משה ומסתמא עשה ע"פ ה'... ומזה ילמדו לדורות להשתדל לדור במקום תורה דווקא כי בזה תלוי חיי ישראל... כל זה הראה משה רבינו לדורות מה שעשה בזמנו" (העמק דבר, דברים, ג, טז).

לפי הנצי"ב הזה היה בצעד של "השתלת" מנשה בתוך עבר הירדן צורך רוחני שממנו לומדים לדורות להשתדל לגור במקום תורה כפי שכאן זה נעשה ע"פ ה' וא"כ ודאי שהיה כאן תכנון מכוון לשיבתם של מנשה גם בצד השני. אך עדיין לא מספיק הדבר כדי להבין מדוע דוקא מנשה הרי היו עוד גבורים ועוד בני תורה שיכלו לעשות תפקידים אלה שמועידים להם הרמב"ן והנצי"ב.

ד. מנשה אוהב גדול של ארץ ישראל

נראה שיש טעם המתחבר לטעמים הנ"ל, והוא היות מנשה אוהב גדול של יישוב ארץ ישראל על כל היבטי ההתמודדות הכרוכים בכך. אנו קוראים זאת בשלש הפרשות האחרונות של ספר במדבר: פנחס, מטות, מסעי וכן בפרשת דברים, בכמה הקשרים בהם נזכרת אהבתם העזה של שבט מנשה ליישוב הארץ. (ייתכן שזאת הסיבה לכך שאנו קוראים פרשיות אלה לפי הסדר המקובל של פרשיות השבוע - דוקא בימי "בין המצרים". יש כאן כפרה והתעוררות מצידנו בכל שנה, לחזק את אהבתנו לארץ ישראל כפי שעשו זאת בימי מנשה ולא כפי שעשו זאת המרגלים ב"ז בתמוז ומה שנגרר בעקבותיו בט' באב לדורות).

בפרשת פנחס (פרק כז) באות בנות צלופחד בדרישה לקבלת אחוזת אביהם, וזכות בכך ע"פ צו ה'. בפרשת מטות (פרק לב) משה נותן להם נחלה בעבר הירדן המזרחי עם בני גד ובני ראובן, אך נזכר במיוחד התאמצותם של בני מכיר, יאיר ונבח שירשו ולכדו אזורים חדשים בתחום שקבלו, מה שלא נזכר אצל בני גד ובני ראובן שאצלם רק נזכר שבנו ערים שנחרבו.

בסוף פרשת מסעי (פרק לו) פונים ראשי האבות למשפחת בני גלעד בן מכיר בן מנשה למשה, בבקשה שלא תגרע נחלת השבט בעקבות הענות ה' לבנות צלופחד, אם תנשאנה לבני שבטים אחרים שיקחו את נחלת הבנות אליהם ואכן ה' ממליץ לבנות צלופחד להנשא לבני השבט שלהם וכך הן עשות.

בפרשת דברים (פרק ג'), משה מזכיר את מלחמת סיחון ועוג תוך הבלטת גבורתם ואז מזכיר בפרוט את כבוש יאיר בן מנשה ושמכיר קיבל הגלעד, בעוד שאצל גד וראובן מזכיר בקיצור מהו חבל נחלתם. אח"כ שוב חוזר לנצחון על שני המלכים, שעליהם ללמד זאת לקראת כניסתם לארץ ישראל. א"כ בני מנשה משמשים כאן דוגמה לגבורה וליישוב ארץ ישראל בדורו של משה.

גם בתקופתו של יהושע, ממשיכים בני מנשה בחיבתם ליישוב הארץ. בעת ההתנחלות בארץ (פרק יז), נזכרים שם באריכות בני מנשה בכל התהליך הזה, כפי שנזכרו באריכות בני יהודה לפנייהם.

אכן יש דמיון גדול בין מנשה ויהודה בכל הקשור לחיבת הארץ. כמו שביהודה, עומד כלב לפני יהושע ודורש את המגיע לו, ויוזם את כבוש אזור חברון וממשיכה בכך בתו עכסה עם בעלה אחיו עתניאל, אף בנות צלופחד פונות אל יהושע ודורשות

את המגיע להן. אח"כ פונים בני מנשה אל יהושע בדרישה להרחיב את נחלתם כיון שהם גם מרובי אוכלוסין "מדוע נתת לי נחלה גורל אחד וחבל אחד, ואני עם רב עד אשר עד כה ברכני ה'" (שם יז, יד). יהושע מציע להם הצעות שונות לפתרון בעייתם, כאשר לרוב המפרשים לא הוסיף להם נחלה אלא דרש לנצל את הקיים. על פי המלבי"ם, אכן סיפח להם יהושע מובלעות מנחלות אשר ויששכר, שלא יכלו להוריש מקומות מסויימים מהנכרים כגון בית שאן. לעומת יוזמתם הברוכה של יהודה ומנשה, ליזום את ירושת נחלתם, יהושע מתלונן אצל השבטים מדוע שאר השבטים מתרפים בירושת הארץ (שם יח, ג).

בפרק זה אנו מבינים יותר את דברי הפרשנים לעיל, שיאיר שבא מיהודה מתייחס למשפחת אימו, שהיתה הסבתא שלו בת מכירי ממנשה. שני השבטים שהיו אוהבי ארץ ישראל מצאו שפה משותפת שהתמזגה אצל יאיר, שממש זאת בעבר הירדן המזרחי עם בקשת משה לישוב חבל ארץ זה.

לפי הנ"ל, מנשה היה אוהב ארץ ישראל כמו יהודה, ושניהם זכו בנחלות גדולות ובטאו את חיבתן ביוזמותיהן ובממוש הכבוש בארץ. מנשה בגבורתו ובהיותו בן תורה (לרמב"ן ולנצי"ב הנ"ל) נשלח ע"י משה גם לעבר הירדן המזרחי.

ה. נחלה כפולה

נראה להוסיף עוד רובד לכך שקיבל נחלה כפולה. אמנם יכולנו להפטר בטענתם היפה של המפרשים הנ"ל, שבארץ ישראל המזרחית אין חלוקה ע"פ גורל, אך נראה שיש להכניס כאן גם את שקול הבכורה וגם את אישיותו של מנשה.

בענין הבכורה, מנשה היה בכורו של יוסף, שקיבל מיעקב נחלה כפולה: אפרים ומנשה. זה היה באומרו "ואני נתתי לך שכס אחד על אחיך", וכפי שהיה בפועל בחלוקת ארץ ישראל המערבית. נראה שגם מנשה כבכורו של יוסף, קיבל נחלה כפולה, בכך ששימש דוגמא לבכור היוזם וכובש ומיישב את ארץ ישראל. זהו שנוכר ביהושע (י"ז, א):

"ויהי הגורל למטה מנשה, כי הוא בכור יוסף למכיר בכור מנשה אבי הגלעד, כי הוא היה איש מלחמה ויהי לו הגלעד והבשן".

יש כאן הדגשה של רצף בכורים הקשורים בישוב ארץ ישראל. מכיר היה בכור מנשה שהיה בכור יוסף. אכן, הרד"ק מקשר זה לברכה "בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו" ומסביר: "וזו הברכה היתה לו מפני שהיה אביו בכור יוסף והוא היה בכור גם כן ובעבורו רמז משה בברכתו". ואולי גם המלבים מתכוון לכך, וז"ל:

"כי הוא בכור יוסף מבאר מדוע נתחלק מנשה לשני חצאין, כי מצד היותו בכור יוסף, היה חשוב ושם לו בגבורים ומרובה באוכלוסין, ע"כ מכיר בכורו (והוא אשר היה איש מלחמה) היו לו הגלעד והבשן". (אמנם דברי המלבי"ם בהמשך קצת לא ברורים וכדלקמן).

הרי שרד"ק והמלבי"ם מתכוונים לתלות את נחלתו הכפולה, בהיותו ממשיך את תפקיד הבכורה. (זאת בניגוד לרש"י ומצודות שמבינים שהבכורה אפשרה למנשה ליטול בראשונה אך דבריהם קשים בפשט הכתוב ועיי"ש).

לפי זה נבין את המדרש (בר"ר, פ"ד, כ):

"מנשה גרם לשבטים לקרע (על עסק הגביע) לפיכך נתקרע נחלתו חציה בארץ הירדן וחציה בארץ כנען".

יש אפשרות להבין מדרש זה כפשוטו, שזה הסבר שלילי לכך שנחלתו נקרעה לשניים במכוון, וכפי שמבין המלבי"ם ביהושע (יז, א) שבעצם יוסף גרם לשבטים לקרע בגדיהם, וכיון שמנשה בכורו הרי נקרעה נחלתו. הסבר זה קשה מאוד, שהרי מנשה פעל במצות אביו ושם את הגביע באמתחת בנימין. אדרבה, מעשה זה של קריעת השבטים והיותם מוכנים למסור עצמם תמורת בנימין, הביא להתגלות יוסף עקב חזרתם בתשובה, ומסירות נפשם על בן אחר של רחל בניגוד למה שעשו איתו! כמו כן קשה, כיצד אפשר לקרא לזה עונש כאשר בפועל קיבל שתי נחלות גדולות מאוד, משני עברי הירדן?

לכן נראה להבין מדרש זה באופן חיובי. דווקא העובדה שגרם לאיחוד בין השבטים ע"י קריעת בגדיהם של בנימין. מעשה זה זיכה אותו בחלוקת נחלתו לשני חלקים, שבחלק ניכר מהם, הם גובלים אחד בשני - ובכך הוא מאחד בין השבטים הגרים משני עברי הירדן.

לפי דברינו, תכונת הבכורה של מנשה האב בהיותו מנהיג הפועל במצות אביו ומביא לאיחוד בין האחים, היא שמשה גם אצל בניו בדורות מאוחרים, כתכונה המייחדת אותו להיות שליח של משה, ולשמר על שבטי עבר הירדן המזרחי מבחינה רוחנית כדברי הנצי"ב, וכשומר מבחינת גבורה לפי הרמב"ן. תכונת הבכורה המשולבת עם אהבתו לארץ ישראל, באו לידי ביטוי בנחלה כפולה המאחדת בין שני עברי הירדן, בהיותם מחוברים ע"י אותו שבט. לפי זה נבין כיצד התפייס משה מהר עם בני גד ובני ראובן, למרות שמצינו שהוא יוצא בחריפות אחרי הפתיחה של בקשתם, שלא יחזרו על חטא המרגלים:

"והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים, לספות עוד על חפון אליה אל ישראל" (במדבר לב, יד).

אך לפי האמור לעיל הדבר מובן שאכן משה איננו מסתפק בהבטחתם שיצאו חלוצים לפני המחנה אלא יוזם משלו את "שתילת" בני מנשה ביניהם. בכך רצה משה "ערב", שיערוב גם לרוחניותם וגם לקשר שלהם עם הארץ ועם שאר השבטים.

ו. סיכום

מנשה מקבל נחלה בעבר הירדן המזרחי ע"י משה, כדיוק הירושלמי (בכורים פ"א), מפני גבורתו וכדי שיתפס שטח כדברי הרמב"ן, או מפני רוחניותו כדברי הנצי"ב בהיות מכיר קשור לשבט יהודה, שממנו יצאו מחוקקים. מנשה נבחר לכך, בהיותו אוהב ארץ ישראל, כפי שמצינו זאת בפרשיות בנות צלופחד, וזקני השבט הדואגים לנחלת השבט בארץ ישראל. וכן ביוזמתם ואמיצותם בכבושי נחלתם המזרחית הנזכרות בפרשיות פנחס, מטות, מסעי ודברים. כמו כן, בספר יהושע מצינו אותו יוזם כבוש נחלתו כמו שבט יהודה, ובכך הם דומים אחד לשני ביוזמתם ובהבתם לירושת הארץ. גם תכונת הבכורה של מנשה, הפועל במצות אביו וגורם לאחוד השבטים בקריעת בגדיהם עבור בנימין, באה לידי ביטוי אצל הבנים הפועלים בשליחות משה לדאוג לאחוד ולרוחניות של שבטי עבר הירדן המזרחי עם עבר הירדן המערבי. שלוב הבכורה עם אהבתם לארץ ישראל, הביא את משה להשתמש בהם כ"ערבים" לקיום הבטחות בני גד ובני ראובן.